

# Michał Łesiów

---

## System fleksyjny ukraińskiej wsi gwary Kodeniec

---

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne 14, 1-16

---

1959

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANNALES  
UNIVERSITATIS MARIE CURIE-SKŁODOWSKA  
LUBLIN-POLONIA

VOL. XIV, 1

SECTIO F

1959

Z Katedry Języka Polskiego Wydziału Humanistycznego UMCS  
Kierownik: doc. dr. Leon Kaczmarek

Michał ŁESIÓW

**System fleksyjny ukraińskiej gwary wsi Kodeniec**

**Флективная система в украинском говоре села Кодзнец**

**Système flexionnel du dialecte ukrainien du village Kodeniec**

Kodeniec to jedna z nielicznych już wsi podlaskich, gdzie prawie w komplecie mieszka do dzisiaj ludność językowo i narodowościowo ukraińska. W Kodeńcu, który znajduje się na terenie powiatu parczewskiego (dawniej: włodawskiego) w woj. lubelskim, mówi się powszechnie na codzień gwarą należącą do starych gwar północnoukraińskich.

Materiał, który posłużył do napisania niniejszego artykułu, zebrany został w zimie 1956/57 r. Zbierałem w tej wsi odpowiedzi na pytania kwestionariusza gwarowego ułożonego przez doc. dra Pawła Smoczyńskiego w I redakcji (2521 pytań) do zaplanowanego Atlasu gwar Lubelszczyzny; materiał ten znajduje się obecnie w magazynie Katedry Języka Polskiego UMCS w Lublinie. Informatorzy moi to mieszkańcy Kodeńca, urodzeni i wychowani na miejscu, w wieku 50—65 lat. Obok odpowiedzi na pytania Kwestionariusza gwarowego „lubelskiego” zapisałem kilka dłuższych opowiadań i wszystko, co zdołałem uchwycić podczas rozmów z informatorami.

Ten różnorodny treściowo i dość obszerny materiał pozwolił mi na uchwycenie zarówno systemu fonetycznego, jak i fleksyjnego gwary kodenieckiej. Zasadnicze problemy z fonetyki gwar ukraińskich Podlasia opracowane zostały w pracach przedwojennych<sup>1</sup> i wydawanych

<sup>1</sup> Fonetykę gwar podlaskich omawia prof. W. Kuraszkiewicz głównie w pracach przedwojennych: *Przegląd gwar województwa lubelskiego*. Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego t. I, Lublin 1932, ss. 301—307; *Z badań nad gwarami północno-maloruskimi*. „Rocznik Slawistyczny” t. X, Kraków 1931 ss. 175—209; *Przyczynek do iloczasu maloruskiego*. „Lud Słowiański” t. III, dział A, Kraków 1933, ss. 40—48.

po drugiej wojnie światowej<sup>2</sup> na podstawie dawniej zebranych materiałów.

Fleksja gwar ukraińskich na Podlasiu jest stosunkowo mniej znana niż fonetyka. Na temat kilku spraw z fleksji są tu i ówdzie wzmianki (przede wszystkim w rozprawach prof. W. Kuraszkiewicza) i postulat, że „... cała rzecz zasługuje na specjalne szczegółowe zbadanie”<sup>3</sup>. W niniejszym artykule chcę przedstawić system fleksyjny gwary jednej tylko wsi podlaskiej, zwracając uwagę na formy archaiczne, rzadkie i powstałe z ewentualnego wpływu języka polskiego.

#### ODMIANA RZECZOWNIKÓW

W rozpatrywaniu rzeczownikowych, podobnie jak i innych form fleksyjnych, będziemy brali za podstawę wyjściową system językowy staroruski, który był podłożem rozwoju gwar i języków literackich wschodniosłowiańskich.

1. Formy *nom. sing.* rzeczowników męskich są dokładną kontynuacją staroruskich końcówek deklinacji na *-o*, *-jo*, (np. *voropc'ux*, *šum*, *zbuoŷ*), dawnej deklinacji spółgłoskowej (np. *tydeń*, por. str. *dъnъ*), lub deklinacji na *-a* (np. *voŷ'aka d'obry*, *sud'a*). Staroruska końcówka *-ъ* będąc w pozycji wygłosowej zanikła, pozostawiając zakończenie rzeczownika na spółgłoskę twardą, str. *-ъ* zanikł, pozostawiając zakończenie rzeczownika na spółgłoskę miękką, *-a* pozostało bez zmiany.

Niektóre rzeczowniki męskie kończą się poza tym na *-o*, np. *batko*, *tato*.

Większość rzeczowników żeńskich ma w *nom. sing.* końcówkę *-a* (z deklinacji na *-a*), np. *mama*, *hołodna*, *večera*, *harbuza*, *ryŷa*, *odeŷa*, taką też końcówkę przyjęły rzeczowniki dawnej deklinacji spółgłoskowej z sufiksem *-ъv-*: *cerkva*, *brukva*, *morkva*, (por. str. *čerky*, *mъrky*), podczas gdy *maty* ‘matka’ zachowała starą postać ps. *\*mati*.

Rzeczowniki żeńskie, kończące się na spółgłoskę, formę swoją kontynuują z dawnej deklinacji na *-i-*, np. *přeč*, *hus'*, *ječ* ‘gnojówka’.

Staroruskie końcówki rzeczowników nijakich w *nom. sing.* zachowały się (*-o* oraz *-e*), np. *ux'lo*, *meso*, *ok'lo*, *byč'iel'no*, *lic'e* ‘policzek, twarz’, *serce*, *pr'u te*, *ves'il'e* || *ves'iele* (w ostatnich dwóch przykładach mamy do czynienia z zachowanym archaizmem<sup>4</sup> w stosunku do ogólnoukra-

<sup>2</sup> Zwłaszcza praca Rozwój 'a na tle dyftongów i palatalizacji w dawnych gwarach ruskich Podlasia i Chełmszczyzny. Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, t. III, Warszawa 1958, ss. 211–241.

<sup>3</sup> Kuraszkiewicz; Przegląd gwar ... s. 308.

<sup>4</sup> Por. Kuraszkiewicz: Z badań nad gwarami ... , s. 195. i Szkic polonizującej się ruskiej gwary archaicznej w Dratowie pod Łęczną. „Slavia Occidentalis,” t. XVIII, s. 148.

ińskiej końcówki *-a*: *prutta*, *ves'illa*). Rzeczowniki należące w epoce staroruskiej do deklinacji spółgłoskowej z końcówką *nom. sg. -'a* (z ps. *\*-e*) zachowały tylko w kilku wypadkach postać staroruską, np. *b'ydl'a* 'bydlę', *k'oń'a* 'koń bez względu na pleć' (*buł'ane k'oń'a*), *sv'yń'a* 'świnia bez względu na pleć' (np. *daż svyń'jytovy ž'esty*), w przeważnej jednak ilości wypadków dostały końcówkę *-e*, analogiczną do dawnej końcówki pochodzącej z deklinacji na *-o*, np. *poros'le*, *kozeń'le*, *pesień'le*, *v'ymeńe*, *teł'ė*, *zern'ie*. Unifikacja staroruskich końcówek *-e* oraz *-a* w omawianej gwarze poszła w innym kierunku niż w ukraińskim języku literackim.

2. W *gen. sing.* rzeczowników męskich występują końcówki ps. deklinacji na *-o-* oraz *-u-*, a więc *-a* i *-u*, np.:

*-a*: do *buń'a* 'do byka', z *daż'a*, do *fr'yzyra*, do *četverh'a*, *Lev'artova* 'Lubartowa', do *Uhnyń'a*; *l'iesa*, do *d'oxtora*, *bes k'omera*, *s'v'ietka*, *s kubla*, *grońż'ela*, *jeleń'a*. (*'a* po miękkiej pod akcentem zawsze przechodzi tu w *e* || *ė* || *ie*<sup>6</sup>, mamy wobec tego formy *gen. sing.* takie jak: *dno kapeluś'ė*, *koń'e*, *limyś'ie*, *moło t'e*, *noż'ė*;

*-u*: zachowały rzeczowniki: *m'edu*, z *v'erxu*, poszerzyła się ta końcówka również na inne rzeczowniki, np.: z *br'iegu*, do *b'oru*, *bzu*, do *xmelu*, z *bobu*, *ščavux'u*, *peryż'u* 'perzu', *žačm'eńu*, do *'uguru*. W wypadku form z *br'iegu*, *bzu* i do *'uguru* mamy pożyczkę gotowych wyrazów polskich wraz z końcówką.

Rzeczowniki rodzaju nijakiego mają w *gen. sing.* wyłącznie końcówkę *-a*, np.: *ot seł'a do seł'a*, z *d'erva*, *stebł'a*, *s pruł'a*, do *voz'ėń'a*, *s pier'ia*, z *ves'i'ela*, *teł'et'a*.

Rzeczowniki żeńskie deklinacji na *-a-* zachowują w *gen. sing.* kontynuant staroruskiej końcówki *-y* (twardotematowe), np. *ot pát'y*, z *do-r'ohy*, *hołov'y*, *sl'użby*, analogiczne końcówki mają rzeczowniki dawnej deklinacji spółgłoskowej: *do c'erkyvy*, *morkvy* lub kontynuant staroruskiej końcówki *-ě* (miękkotematowe), która pod akcentem występuje w postaci dyftongu płaskiego, np. *zem'ie*, do *topol'ie*, *post'avyl'i kut'ie*, a poza akcentem — w postaci samogłoski jednolitej wahającej się swoją barwą pomiędzy *e* — *y* || *i*, np. z *amb'ońiie* 'z ambony', *pšen'ycy*, *več'erų*, *huorš nev'oli*, do *k'uz'ni*, *cybul'i* (w gwarze Kodeńca tylko pod akcentem *ě* rozwija się w dyftong płaski).

Rzeczowniki dawnej deklinacji na *-i-* mają w *gen. sing.* końcówkę wskazującą na *\*ě*, np. *żowčy*, do *vos'ie*, *koło Hus'ie*, a więc końcówkę wziętą z dawnej deklinacji na *-ja-*. W pozycji nie akcentowanej mamy w takich wypadkach końcówkę *-y* || *-i* np. do *sm'erty*, *ž'ėki* 'gnojówki', *s p'ėcy* 'z pieca', co możemy tłumaczyć zachowaniem się dawnej końcówki *-i* lub specjalnym rozwojem *-ě* poza akcentem w tej gwarze. Wyjątkową formę w *gen. sing.* ma rzeczownik *maty*: *m'atera*, np. *pys'm'o*

<sup>6</sup> Id.: Rozwój *'a* na tle dyftongów ... l. c.

*m'atera*, jest to być może końcówka analogiczna do końcówek „męskich” -a (typu *b'atka, syna* itp.)

3. W *dat. sing.* rzeczowników męskich zapanowała całkowicie końcówka z dawnej deklinacji na -u-: -ovi z konsekwentnym rozwojem fonetycznym w -ovy, np. *p'anovy, voropc'ux'ovy, b'atkovy, ps'ovy, hospodar'ovy, tkač'ovy, χ'opc'ovy, koń'ovy*. Nie ma tu staroruskiej repartycji końcówki -ovi (po twardych) || -evi (po miękkich), co spotykamy przede wszystkim w ukraińskim języku literackim (np. *zav'odovi, l'isovi, tkač'evi, vuhlar'evi*<sup>6</sup>). Kończówka -ovy szerzy się również na rzeczowniki rodzaju nijakiego, np. *svyn'ýtovy, ź'ýtovy, ves'ielovy*.

Rzeczowniki żeńskie mają w *dat. i loc. sing.* formy z końcówkami kontynuującymi dawne końcówki deklinacji na -a-, a więc \*-ě po twardej oraz \*-i po miękkiej, które zostały przekształcone odpowiednio do rozwoju fonetycznego gwary kodenieckiej. Dawne \*-ě pod akcentem rozwinęło się w dyftong płaski, taką więc mamy końcówkę, gdy pada na nią akcent wyrazowy, np. *noz'ie i na noz'ie, v ruc'ie, na luc'ie, na ves'ie. v zem'ie, v hor'ie*. Poza akcentem końcówką *dat. i loc. sing.* rzeczowników żeńskich jest -e || -y (≤ \*-ě), np. *sv'yncy, kor'ové, m'us'é, v k'upy, f'χ'aty, f' stod'oty, na p'ietc'y, na skrypc'é, f' skryncy, f' ser'edy, f' ks'oncy* lub -y (≤ \*-i), np. *f' spalny, f' pšen'y, f' p'ěy, u sp'ovydy*, po i zaś -i, np. *po r'yji, v zach'estiji*. Nie akcentowane dawne \*-ě oraz \*-i w gwarze Kodeńca dały podobne refleksy, trudno więc rozstrzygnąć na pewno, jaką dawną końcówkę kontynuuje -y || -i.

4. *Acc. sing.* rzeczowników męskich nieżywotnych i nijakich mają formy identyczne z *nom. sing.*, rzeczowniki męskie żywotne mają w tym wypadku formy równe *gen. sing.*, np. *na v'ienyk, v ux'o*, ale: *z'apte kot'a*.

Rzeczowniki żeńskie wywodzące się z dawnej deklinacji na -a- mają w *acc. sing.* formy z regularną kontynuacją staroruskiego -u (z prasłow. \*-o), np. *na n'aftu, w sub'otu, sołoduχu v'arymo, na zemlu, d'ovhu post'elu m'aje* 'długo leży obłożnie chory', *puđ b'orodu*. U rzeczowników dawnej deklinacji na -i- *acc. sing.* = *nom. sing.*, np. *na p'ieč, n'a nuč*.

*Acc. sing.* od wyrazu *maty* brzmi *mater*, co jest dokładną kontynuacją staroruskiego *matery*.

5. *Instr. sing.* rzeczowników męskich i nijakich ma jedną upowszechnioną końcówkę -om nie tylko po tematach twardych, np. *tr'aχtom, l'u-hom, kołtun'om, p'astuk'om, v'owkom, put stul'om, ves'om, z ux'om, z n'a-som*, ale i po tematach miękkich i funkcjonalnie miękkich, np. *obruč'om, pračom per'u, p'enzlom, s koń'om, s kupc'om, z hal'ečom, s p'olom, p'ered nes'eńom*. W ukraińskim języku literackim panuje stan starszy: po te-

<sup>6</sup> *Kurs suczasnogi ukrajinškoji literaturnoji mowy*. Kijów 1951, t. I, ss. 431—432.

matach twardych — końcówka *-om*, po miękkich — *-em*<sup>7</sup>. W gwarze kodenieckiej nastąpiło wyrównanie do końcówki rzeczowników twar-dotematowych *-om*, jest to zjawisko nowe, zaliczenie formy narzędnika liczby pojedynczej *polom, końom, leńom* do archaizmów gwar podlaskich<sup>8</sup> nie jest słuszne, gdyż str. *\*-ьмь* powinno tu dać *-em*, jedynie wskutek późniejszego wyrównania otrzymujemy *-om* po tematach miękkich.

W *instr. sing.* rzeczowników żeńskich mamy jeszcze prastarą repar-tycję końcówek: 1) po tematach twardych *-oju* (ps. *\*-ojǫ*), np. *pyxot'oju, šos'oju, derev'ynoju, dor'ohoju, h'olkoju*; 2) po tematach miękkich *-eju* (ps. *\*-ejǫ*), np. *s proc'esyjeju, š'oufleju, čerep'yceju, pšen'yceju*. Raz jednak zanotowałem *-oju* po temacie miękkim: *skry'noju*, mielibyśmy tutaj przykład początku szerzenia się końcówki *-oju* również na tematy mięk-kie, podobnie jak dokonało się już w całej pełni wyrównanie końcówek u rzeczowników męskich i nijakich.

6. Forma *loc. sing.* rzeczowników żeńskich jest identyczna z formą *dat. sing.*, co pokrywa się ze stanem staroruskim i prasłowiańskim. Funkcję *loc. sing.* pełni również często (ale nie zawsze) *dat. sing.* rzeczowników męskich, a nawet nijakich. Obok historycznie uzasadnionych form *loc. sing.*, gdzie w końcówce jest kontynuant dawnego *\*-ě* lub *\*-i*, np. *v mlin'ie, v voz'ie, v pered'ie. f xliv'ie || f xliv'ovy, po l'ody, na pap'ery, v l'iesy, v L'ubliny, na z'axody*, bardzo często występują formy z upo-wszechnioną w datiwie końcówką *-ovy*, np.: *na k'ameńovy, na ol'ežovy, v verx'ovy, f k'ošykovy, f s'ažnyovy, v haj'ovy, na m'ux'ovy* 'na mchu'; *f kapeluš'ovy, na r'ynkovy, na kark'ovy, na daχ'ovy, na p'upovy, na n'y-zovy, f tuom spac'erovy, po p'yuskovy, f tuom t'ydnovy, u ianvar'ovy* 'w stycz-niu' itp. Podobny stan istnieje również u rzeczowników rodzaju nijakiego z tą tylko różnicą, że form *dat. sing.* w funkcji *loc.* jest tu mniejszy procent, a więc obok częstszych form typu: *v iak'uom selie, v m'iesty, na kov'adli, na kr'iesli, na m'iescy, na ves'ilu, v żyt'u, na d'erevy* itp. są też takie jak: *na kop'ytovy, na kolos'ovy* 'na kole', *f kol'enuvy, v zb'ožovy, u ž'ytovy* itp. Forma *loc. sing.* identyczna z formą *dat. sing.* rzeczowników męskich występuje również obocznie w ukraińskim języku literackim<sup>9</sup>.

7. *Nom. pl.* rzeczowników męskich twar-dotematowych ma końcówkę *-y*, np. *p'ovody, dyd'y* 'przodkowie', *sanočk'ŷ, z'aiędky* 'sanie podwójne', *n'osy, leglary, hryb'y, t'yji rač'uxy, kottun'y, syn'y, vuit'y, cep'y, d'uby, ias'on'y, ut'ory* 'wątory'.

Miękkotematowe rzeczowniki męskie w *nom. pl.* kontynuują dawną końcówkę *acc. pl.* z deklinacji na *-jo-* w postaci *\*-ě*, postać fonetyczna tej końcówki zależna jest od miejsca akcentu wyrazowego: pod akcentem

<sup>7</sup> *Ibid.*, ss. 429 — 432.

<sup>8</sup> Kuraszkiewicz: *Z badań nad gwarami ...*, s. 195.

<sup>9</sup> *Kurs súčasnoji ...* s. 441.

dawne \*-ě rozwinęło się przeważnie w dyftong płaski<sup>10</sup>, np. *traď'ie* 'tracze', *šćabl'ie*, *uleǰ'ě* 'ule', *metel'ie* || *mótyl'ie*, *komar'ie*, *mol'ie* 'mole', *stolar'ie*, *tkaď'ie*, *krawc'ie*, *moskal'ie* 'żołnierze', *mozol'ie*, *paź'ur'ie*, *šćypc'ie*, *tχor'ie*, *uǰ'ie* 'węże', *χrušč'ie*, *čmel'ie*, *maǰstr'ie* itp. Poza akcentem zaś \*-ě kontynuowane jest przez -y, (a wyjątkowo przez -i), np. *l'uołky* 'łokcie', *kom'ery*, *χłopc'y*, *c'les'li*, *z'aǰcy*, *kony*, *st'uołcy*, *sel'edcy* 'śledzie' itp. Wyjątkową tutaj końcówkę -a mają wyrazy *les'a* i *bunder'a* (*nom. sing. b'under*). Wyraz *l'ude* zaś konsekwentnie nawiązuje do dawnej postaci *\*ludbje* (z deklinacji na -i-).

Powszechną końcówką *nom. pl.* rzeczowników nijakich jest -a, np. *dr'ova*, *lek'arstva*, *vǰes'adla*, *ǰ'ǰic'a*, *vedr'a*, *l'ic'a*, *ǰ'asna* 'dziaśła', *uχ'a*, *kol'ena*, *v'ymeńa*, *zern'eta*, *tel'eta*, *žereb'eta*, *ǰahn'eta*. *huseń'eta*, *ud'yla* 'wędzidła', *kačeń'eta*.

Rzeczowniki żeńskie twar-dotematowe mają w *nom. pl.* końcówkę -y, np. *ks'onǰk'y*, *n'ohy*, *koz'y*, *str'am'y*, *š'osy*, *hołk'y*, *ber'oz'y*, *'osy*, 'osiki' *poź'umk'y*. Podobną końcówkę, innego jednak pochodzenia (z ps. \*-ě) mają rzeczowniki żeńskie miękkotematowe, z akcentem wyrazowym nie na końcówce, np. *sv'yyny*, *l'ieščy* (*nom. sing. l'iešča* 'leszczyna'), podczas gdy akcentowana końcówka rzeczowników żeńskich miękkotematowych występuje w postaci dyftongu płaskiego (z dawnego \*-ě), np. *luśń'ie*, *topol'ie*, *mater'ie*, *ǰabtyń'ie*, *vyśń'ie*, *čereśń'ie*, *zapovyď'ie*, *pis'ń'ie*.

8. W *gen. pl.* rzeczowników męskich panują kontynuanty dawnej deklinacji na -u-: \*-ovz w postaci -ūow (pod akcentem), np. *patyk'ūow*, *bez rukav'ūow*, *brat'ūow*, *ot pan'ūow*, *zvunk'ūow*, *šćur'ūow*, *pučk'ūow*, *bałk'ūow*, *ručnyk'ūow*, *byk'ūow*, *dyď'ūow* lub w postaci -uw || -ūw || -ow (poza akcentem), np. *p'uduow*, *marš'yłkuow*, *s pust'akūow*, *napl'ečkūow*, *š'olobow*.

W formach *gen. pl.* *k'oněǰ* || *dla k'on'y*, *lud'ěǰ*, *do palc'y* upatrujemy końcówki pochodzące z dawnej deklinacji na -i- \*-bjb.

Rzeczowniki nijakie mają formy *gen. pl.*:

1) bezkończkowie, np. *ober'emok drow*, *kol'en*, *tel'et*, *žereb'et*, *z dvoχ s'ǰot*;

2) z kontynuantem dawnej końcówki \*-ovz (zapożyczzonej od rzeczowników męskich), np. *vesel'uow*, *br'ouuw*, *'uχuw*, *'vymeńuw*

3) z kontynuantem dawnej końcówki \*-bjb (z deklinacji na -i- mamy tylko formę *bez oč'y* (*nom. pl. 'očy*).

Rzeczowniki żeńskie mają formy *gen. pl.*:

1) bezkończkowie (nawiązujące do deklinacji na -a-), np. *drabyń'ok*, *kartoχ'el* || *kart'oxłuw*, *nuoh*, *ks'onǰ'ok*, *bes sl'ues* 'bez łoż', *dv'ie ruk*, *bryď'uok*, *z došč'ok*, *mux* || *m'uxuw*, *tyłuš'ok*, *halač'ok*, *pščuoł*;

<sup>10</sup> Por. Kuraszkievicz: *Przyczynek do iloczasu ...* s. 41 i n.

2) z końcówką kontynuująca dawne \*-ьѣ (z deklinacji na -i-), np. *myš'ěi, svyn'ěi, hus'ěi*;

3) z końcówką szerzącą się coraz więcej od rzeczowników męskich z deklinacji na -u-: \*-ovъ, np. *χat'uow, vah'ow, več'erūw, mater'uow, m'u-χuw* || *муχ, pl'uskuw* (nom. sg. *pl'uska* 'pluskwa'), *kup'yc'uw, do kar-t'oxluw*.

9. *Dat. pl.* rzeczowników twar-dotematowych występuje w omawianej gwarze z końcówką -am, np. *syn'am, psam, noh'am, tytušk'am* || *kor'ovam*. Miękkotematowe zaś (również niezależnie od rodzaju gramatycznego) mają w zasadzie końcówkę sprowadzającą się do ps. \*-omъ, np. *l'uđum, k'ońom, sv'yńom*. Taką końcówkę ma również rzeczownik żeński twar-dotematowy *kuróm* (od *kura*). Kończówkę -iem znaleźliśmy w formach *trač'iem, mater'iem*; jest to prawdopodobnie końcówka '-am, która zgodnie z fonetycznym rozwojem gwary pod akcentem przechodzi w -iem<sup>11</sup>.

10. W *instr. pl.* rzeczowników wszystkich rodzajów przeważa końcówka -amy, np. *dor'ohamy, ruk'amy, noh'amy, popot str'ieχamy, tytuš-k'amy* || *kor'ovamy, meży χat'amy, stodoł'amy, v'esłamy, 'uχamy, s poros'etamy, kl'eščamy, brat'amy, peret z'apustamy, serp'amy*. Jeśli -a po miękkiej znajdzie się pod akcentem, przechodzi w 'e lub iê, mamy wtedy takie formy jak: *mater'ymy, ulic'emy*. Kilka rzeczowników ma końcówkę -my: *luđm'ý, k'uońmy, dytm'y*.

Kończówkę dualną w *instr. pl.* mają rzeczowniki *oč'yma* i *obor'iema*.

11. *Loc. pl.* rzeczowników wszystkich rodzajów ma końcówkę -aχ, głównie po tematach twardych, np. *v noh'aχ, na ruk'aχ, na m'ohylkaχ* 'na cmentarzu', *po šp'elχtaχ* 'po inspektach', *na krušk'aχ, po pan'aχ, v zub'aχ, na ž'ornax, na hryb'aχ*, ale też po tematach miękkich, np. *po nyskyχ mys'c'aχ, na st'uolc'aχ, f korč'ýχ* (tutaj akcentowane 'a daje refleks ý). Niektóre rzeczowniki miękkotematowe przyjmują też końcówki -'oχ, np. *na od'nyχ s'ańoχ, v l'uđoχ, v l'ietoχ*. Kończówa ta znana też polszczyźnie XVI wieku w gwarach ukraińskich<sup>12</sup> jest zwykle końcówką oboczną po tematach miękkich. Podobną repartycję końcówek spotykamy również w *dat. pl.* (zob. wyżej).

#### ODMIANA ZAIMKOWO-PRZYMIOTNIKOWA

1. Formy *nom. sing.* przymiotników w rodzaju męskim mają dwie oboczne postaci: 1) z końcówką -yǰ (nawiązująca do staroruskiego -yj, np. *dobryj*) charakterystyczną dla obszaru językowego ukraińskiego, np. *k'upčyǰ χlieb, h'arnyǰ, pols'kiǰ mosk'al* 'żołnierz polski', *star'yǰ kaval'ier*,

<sup>11</sup> Por. Kuraszkievicz: *Rozwój 'a na tle dyftongów ...*, ss. 222—225.

<sup>12</sup> Por. m. in. J. Janów: *Gwara matoruska Moszkowice i Siwki Naddniestrzańskiej uwzględnieniem wsi okolicznych*. Lwów 1926, s. 76.



*k'uońskyy r'ynok* (postaci te są rzadsze); 2) z końcówką ściągniętą charakterystyczną dla języka polskiego, np. *zł'uosny, lad'ačy, ves'oły, prył'omny, d'obry, sč'yry, h'oży, č'ysty, χor'ośy, d'yky bez, r'iedki boršč, pask'udny moz'uol* (formy te są o wiele częstsze w gwarze kodenieckiej). Podobnie ma się rzecz z zaimkami rodzajowymi, np. *koł'oryi || koł'ory, k'inśy, toj samyi*. W końcówce *-y*, spotykanej w gwarach ukraińskich Podlasia, dopatrujemy się wpływu polskiego na te gwary<sup>13</sup>. Takim samym wpływem objaśnić trzeba zaimki *toń* 'ten', *tamt'oń* 'tamten', jest to forma kontaminacyjna powstała z połączenia dwóch postaci: ukr. *toj* i pol. *ten*, analogicznie powstał również wyraz *vseń* 'wszystek'.

*Nom. sg.* przymiotników i zaimków rodzajowych na rodzaj nijaki i żeński występuje z archaicznymi końcówkami nieściągniętymi jedynie pod akcentem, np. *tašk'oie, twerd'oie, t'oie, żyv'aia, star'aia, t'aia*. Końcówki *-aia, -oie* ściągają się wtedy, gdy akcent pada na temat wyrazu (nie zaś na końcówkę), np. *zohn'yle d'erevo, opr'avlone, zel'iezne, p'yłka poper'ečna, ok'opana dor'oha, 'učena, v'ysažena dor'oha*. Zależność od miejsca akcentu ściągniętej czy też nieściągniętej postaci tej końcówki *nom. sing. fem.* i *neutr.* w materiale zebrany w Kodeńcu występuje konsekwentnie. Podobną zależność można stwierdzić także w formach *acc. sing.* przymiotników rodzaju żeńskiego: pod akcentem — *-uju* ( $\leq * -oj\sigma$ ) np. *star'uju, żyv'uju, nov'uju, t'uju*; poza akcentem — *-u*, np. *d'ovhu post'elu m'aie, t'uju hlub'oku st'uđnu* oraz w formach *nom. pl.* wszystkich przymiotników: pod akcentem końcówki nieściągnięte, np. *mał'yie san'č'y, suχ'yie hol'ky, Ruzdovian'yie Swiat'a, t'yii rač'uxy*, a poza akcentem ściągnięte, np. *kryž'ovy dor'ohy, rosst'ainy dor'ohy*. Akcent padający na końcówkę opóźnia proces kontrakcji, który w języku ogólnoukraińskim już się zakończył, a w gwarze kodenieckiej dopiero się dokonuje po części również pod wpływem znanego ogólnie na tym terenie języka polskiego.

2. Przymiotniki rodzaju męskiego i nijakiego mają w *gen. sing.* zawsze ogólnoukraińską końcówkę *-oho*, np. *s pols'koho, bez druhoho, peršoho t'oho sobe sv'oho kol'egu*. Przymiotniki na rodzaj żeński w *gen. sing.* upowszechniły końcówkę *-eji* (wobec og.-ukr. *-oži*), np. *mał'eji to ne bu'l'o, ž žyt'neji, raz'oveji, kl'emkų zel'ezneji, nem'a b'aby spravedl'iveji, d'obreji*. To samo odnosi się do zaimków rodzajowych i liczebników porządkowych, np. *do t'eji, do ž'onky sveji || svojeji, ja tak'eji duk'aju, z iak'eji r'acyji, odn'eji p'lusky, do dr'uheji*, ale: *s'amoži, ne bu'l'o n'akšoži*, czy: *žyt'noji || žyt'neji*. Te ostatnie formy wskazywałyby na początek szerzenia się w gwarze form z ukraińskiego języka ogólnego. W gwarach południowo-ukraińskich i w języku literackim upowszechniły

<sup>13</sup> Por. Kuraszkiewicz: *Szkic polonizującej się gwary ...*, s. 150.

się końcówki przymiotników twar-dotematowych ze staroruskiego \*-ojě, np. \*dobrojě, w gwarach północno-ukraińskich, a w tym i w gwarze Kodenieca upowszechniła się dawna końcówka *gen. sing.* przymiotników miękkotematowych str. \*-ejě, np. \*synejě na wszystkie przymiotniki<sup>14</sup>.

3. Przymiotniki na rodzaj męski i nijaki mają w *dat. sing.* końcówkę -omu, np. *kux'arčynomu. cy star'omou cy nov'omou, t'omou d'obromu, ves'iel'nomou hospodar'ovy. Dat. sing. i loc. sing.* przymiotników żeńskich mają ogólnoukraińską końcówkę, wywodzącą się z str. \*-oi, z nieco innym jednak wokalizmem (bez ikawizmu \*ō ≥ i), np. *lubuǐ mamy<sup>15</sup>, dobruǐ mamy<sup>15</sup>, po tep'erǔšnoǐ m'odie, v tak'oǐ maš'ynie, f toǐ spr'avu*.

4. O formach *acc. sing.* rzeczowników żeńskich zob. wyżej.

5. Kończąca form *instr. sg.* przymiotników na rodzaj męski i nijaki, np. *mertv'ym snom, s tym d'obrym čolov'iekom* sprowadza się do ps. końcówki \*-yimb (str. -ymb), np. ps. \*dobryimb, str. dobrymb. Jest ona różna od końcówki *loc. sing.* tychże przymiotników, np. *na c'itom grunty, v żeńskom pol'ovy, v odn'om mes'c'u, v dvač'etom r'oc'e, v iakuom sel'ie*, która znów dokładnie odpowiada staroruskiej końcówce -omь, np. *dobromь*<sup>16</sup>.

W *instr. sing.* przymiotników na rodzaj żeński upowszechniła się końcówka charakterystyczna dla dawnych tematów miękkich -eju (≤ ps. \*-ejjo), np. *za durn'eju hotov'oju, č'orna z rab'eju*; czasem trafi się już forma z końcówką, która cechuje język ogólnoukraiński i wywodzi się z dawnych tematów twardych -oju, np.: *z druhoju teju samoju*.

6. *Gen. pl. i loc. pl.* wszystkich przymiotników ma ogólnie znaną w języku ukraińskim (i polskim) końcówkę -yx (≤ \*-yixъ), np. *pravost'avnyx, s krup'jah'ennyx, v v'yššix šk'olax*.

7. *Dat. pl.* przymiotników kończy się na -ym, np. *mołodym l'uđum, čorošym dieučynam* itp.

8. *Instr. pl.* -ymy, np. *mołod'ymy, derev'ian'ymy*.

9. Zaimki rodzajowe mają takie same końcówki, jak w odpowiednich przypadkach przymiotniki.

10. Odmiana poszczególnych zaimków osobowych w gwarze kodenieckiej przedstawia się następująco:

1. osoba: *ja; z m'ene, men'e; meń'ie; b'ač'yo men'e, na m'ene; zo mn'oju*
2. osoba: *ty; s t'ebe, teb'e; tob'ie; s tob'oju; na tob'ie*
3. osoba: masc.: *vūon || vūen; ioh'o, iom'u || jem'u; zapros'yli ioh'o*  
neutr.: *von'o, ioh'o, iom'u || jem'u; ioh'o*  
fem.: *von'a; do i'eji, iei'e kūoń; ioǐ fstyd bul'o; iei'e; z n'eju*.

<sup>14</sup> O. P. Bezpalko i in.: *Istoryczna hramatyka ukrajinškoji mowy*. Kijów 1957, ss. 274–276.

<sup>15</sup> Z napisów na nagrobkach kodenieckiego cmentarza prawosławnego.

<sup>16</sup> Bezpalko i in.: *op. cit.*, s. 281.

1. osoba *pl.*: *my, do nas, nam, z n'amy, v nas*
2. osoba *pl.*: *v'iẽte || vy, do vas, vam, z vamy, v vas*
3. osoba *pl.*: *von'y, iix, iim || iem, z i'emy || z i'imy, v iix || v nyx.*

#### KONIUGACJA

1. Infinitivus. Forma infinitivu wszystkich czasowników kończy się na *-ty* ( $\leq$  *\*-ti*), np. *zi'esty, mr'ygaty, dr'apaty, rosp'lesty, prod'aty, pal'itys'a*. Kiedy z formantem słowotwórczym infinitywu zbiegnie się spółgłoska tematyczna *k*, wtedy grupa spółgłoskowa *kt* przechodzi zgodnie z rozwojem języków wschodnio-słowiańskich w *č*, np. *speč'y* (ps. *\*pekti*), *zreč'ys'a, navoloč'y*. Gdy znów temat czasownika kończy się na *h*  $\leq$  *\*g*, wtedy powstaje grupa spółgłoskowa *χč*, np. *b'ieχčy* 'biec', *ođaxč'ys'a, leχčy* 'lec'; jest to pewnego rodzaju wyrównanie do bliskich fonetycznie zakończeń infinitywu typu *peč'y* z zachowaniem jednak spółgłoski tematycznej<sup>17</sup>.

2. Czas terażniejszy. Czasowniki I i II koniugacji prasłowiańskiej mają w formach 1. osoby *sing.* końcówkę *-u* (ps. *\*-o*), np. *nes'u, ber'u, χcu, pryχ'ožu, moloč'u, rob'l'u, lub'l'u, z'l'apl'u, dr'apaiu, c'epaiu, znaiu, maiu*. Tak w 1. osobie *sing.*, jak i w 3. *pl.* czasowniki dawnej koniugacji na *-i-*, których temat kończył się na *-i-* po spółgłosce wargowej, zachowały *l* epentetyczne, np. *rob'l'u, lub'l'u, zla'pl'u, r'oblat, l'ublat*. Obok normalnej formy *mohu* 'mogę' spotkać można również postać wyrównaną do form innych osób: *m'ožu* (ogólno-ukraińskie wyrównanie). Czasowniki dawnej koniugacji spółgłoskowej kończą się w 1. osobie *sing.* na *-m*, np. *iim, dam, ale: ia ie* 'jestem'.

W 2. osobie *sing.* obok powszechnej końcówki *-eš* (czasowniki dawnej koniugacji I), np. *ber'eš, dr'apaiš, vez'eš, ne ošuk'aješ, vhan'eš* 'zgadniesz', *v'oz'meš* lub *-yš* (czasowniki dawnej koniugacji II), np. *lubyš, χodyš, nosyš*, spotkałem jedną formę z końcówką dawnej koniugacji spółgłoskowej: *ščo das'y to von'o zies'c*.

W 3. osobie *sing.* czasowniki dawnej koniugacji na *-e-* mają formy z zanikiem końcowego *\*-tb*, np. *sprad'es'a i ss'uče, vez'e, rost'e, p'ole* 'piele', *boron'uje*. Końcowe *-t* zachowują natomiast czasowniki dawnej koniugacji II (na *-i-*), np. *m'usy't, lež'y't, pr'osyc'c'a, st'eli'ts'a, m'očy't, l'ostry't, bol'i't, b'ačy't*. Czasowniki koniugacji spółgłoskowej zachowują dawne postaci fonetycznie zmienione na *-s'c'*, np. *ies'c'* 'je', *das'c'* 'da', ale: *ie* 'jest'.

W 1. osobie *pl.* dominuje ogólno-ukraińska końcówka *-mo*, np. *χ'o-dymo, χcem'o, v'arymo, lič'y'mo, m'učy'mos'a, spym'o, hr'aiemo*. Rzadziej spotykamy tu końcówkę *-m*, która kontynuuje konsekwentnie staroruską

<sup>17</sup> Por. Kuraszkiewicz: *Z badań nad gwarami ...*, s. 195.

i prasłowiańską końcówkę \*-mъ, np. *dr'apajem, m'aiem, p'oïdom, iđuom* || *idemo*.; jest to jedna z cech archaicznych naszej gwary.

Formy 2. osoby *pl.* kontynuują konsekwentnie dawną końcówkę \*-te, np. *dr'apajete, v'iete χ'odyte, b'ačyte, m'aiete, χet'e*.

W formach 3. osoby *pl.* zachowało się we wszystkich wypadkach końcowe -t, np. *ber'u t, nazyvaiu t, nes'u t, touk'u t, r'obja t, t'ieša ts'a, s'uđa t, i'ez'd'a t*.

3. Czas przeszły. Czas przeszły (*praeteritum*) w gwarze kodenieckiej ma obecnie dwojakie formy:

1. powstałe z połączenia *part. praet. act. II* z odpowiednimi zaimkami osobowymi (z zupełnym brakiem końcówek osobowych), np. (1. os. *sing.*.) *ia v'ys'iaw vseñ ov'es, ia pod'er, ia otčyn'yla, ia prys'ahl'a*; (2. osoba *sing.*.) *ty stoi'aw, ty χod'iw, ty n'esta, ty v'yjñala*; (3. osoba *sing.*.) *b'os'un zdoχ, dyt'yna vmert'a, letelo, vyñ'uos, zav'uos*; (1. os. *pl.*.) *my puš'li, my i'exali, my vyt'azyli, my pop'ali*; (2. osoba *pl.*.) *ś'ete mñe v'ybrali, ś'ete napekl'i χleba, ś'ete ne puzn'ali, vy s'ežali*; (3. osoba *pl.*.) *χod'yli v dvoχ, pan'y post'ali, v'iežali, spa'l'ili, obrob'eli, prohov'orovali*. Podobne postaci form czasu przeszłego panują wyłącznie w ukraińskim języku literackim i w gwarach wschodnioukraińskich, a obocznie — we wszystkich prawie gwarach ukraińskich i w polskich gwarach kresowych.

2. W gwarze kodenieckiej występują również (o wiele częściej niż wyżej omówione) formy czasu przeszłego z końcówkami pierwszych i drugich osób obu liczb:

Kończówką 1. osoby *sing.* jest -em ( $\leq$  ps. \*jesmъ) dla rodzaju męskiego, np. *fčora kaz'avem, zdojñ'evem, na't'ievem, pod'erem, m'udhem, vžem up'au, u kut'okem ul'iez* oraz -am dla rodzaju żeńskiego, np. *poięχalam, otčyn'ylam, skotoł'ylam mašta, napekl'am*.

Formy 2. osoby *sing.* mają końcówki -es' ( $\leq$  ps. \*jesi) dla rodzaju męskiego, np. *stoi'aves', m'aves', narub'aves', zaž'ušyvys's'a, vyt'azyves'* oraz -as' — dla rodzaju żeńskiego, np. *otčyn'ylas', hr'ielas'*.

Jest to rodzimy archaizm<sup>18</sup>, który zachował się w tej postaci być może dzięki bliskiemu kontaktowi z językiem polskim, posiadającym identyczne końcówki w tych formach.

1. osoba *pl.* ma w czasie teraźniejszym dwie końcówki: -s'mo, która z pochodzenia jest formą osobową słowa posiłkowego \*jesmъ, np. *i'exalis'mo, puš'lis'mo, χod'yliis'mo* itp. oraz -χmo, końcówka pochodzenia aorystycznego, formy z tą końcówką charakterystyczne są dla tej gwary i w najstarszym pokoleniu najczęściej używane, np. *χod'ylis'χmo, or'alis'χmo, bul'is'χmo, pot'ouklis'χmo, zm'erzlis'χmo*. Kończówka ta występująca często w zabytkach staroukraińskich, nie znana jest żadnej gwarze ukraińskiej

<sup>18</sup> Por. *ibid.*, s. 195.

poza okolicą Kodeńca (mniej więcej teren dawnej gminy Krzywowierzba i część gminy Sosnowica). Mieszkańców Kodeńca i okolicy nazywają dzięki temu Chmakami, a ich gwarę — *χmac'ka mova*<sup>19</sup>. Powstanie tej końcówki tłumaczyć należałoby tak: Forma aorystu słowa posiłkowego \**byti* — *byχomz*, która na gruncie ukraińskim przekształciła się w *byχmo*, w połączeniu z formą *part. praet. act. II* zastępowała od najdawniejszych czasów dawny tryb warunkowy: *robili byχom*, *robili byχmo*. Końcowe *-χmo* mieszało się z praeteritowym *-s'mo* w dwu kierunkach: do form trybu warunkowego przenikała końcówka *-s'mo* (na miejsce *-χmo*), a do form czasu przeszłego trybu oznajmującego czasem dostawała się cząstka *-χmo* (na miejsce *-s'mo*). Końcówki te mieszały się ze sobą szczególnie w zabytkach ukraińskich XVI wieku. W omawianej gwarze rozwój poszedł w kierunku upowszechnienia aorystycznej z pochodzenia końcówki *-χmo*, co wobec bardzo ograniczonego zasięgu terytorialnego takiego zjawiska językowego powoli ustępuje coraz więcej miejsca końcówce o szerszym zasięgu terytorialnym — *-s'mo*. Takie same końcówki są również w formach trybu warunkowego, np. *pušl'ibyχmo*, *kol'ibyχmo t'oje зроб'yli*.

2. osoba *pl.* ma w czasie przeszłym końcówkę *-s'te* (≤ ps. \**jeste*), np. *v'yjñalis'te*, *movl'elis'te*, *bul'is'te*, *s'ejañalis'te*, *vymet'alis'te*.

4. Czas przyszły. Czas przyszły w gwarze kodenieckiej ma postaci dwojakie:

1) tworzone z połączenia odmiany słowa posiłkowego *być* w czasie przyszłym z *part. praet. act. II*, np. *bud'u rob'yyu*, *bud'u rob'yla*, *b'udu jeła*, *ne b'udeş maw*, *ne b'uđe m'ala*, *b'uduť m'ieli*;

2) utworzone z połączenia odmiany słowa posiłkowego *być* w czasie przyszłym z formą infinitiwu odpowiedniego czasownika, np. *bud'u rob'ity* (m. i f.), *b'udu ž'esty*, *ne b'udu maty*, *von'a bud'e ž'ity bez ž'ėdla*, *b'uđem var'ity*. Obie postaci występują równorzędnie, trudno byłoby mówić o dominującym rozszerzaniu się jednych czy drugich form.

5. Tryb rozkazujący. Osobne proste formy trybu rozkazującego mają tylko 2. osoba *sing.*, 1. osoba *pl.* i 2. osoba *pl.*

W formach 2. osoby *sing.* zachowuje się stara końcówka *\*-i* w postaci *-y*, która bywa prawie zawsze akcentowana, np. *tahn'y*, *χod'y* || *χod*, *zapraž'y*. *pomož'y*, *idy*, *vüđ'y*, *žen'ys'a*; tylko prefiks *vy-*, który w języku ukraińskim zawsze bywa akcentowany, gdy czasownik ma aspekt dokonany<sup>20</sup>, ściąga akcent wyrazowy na siebie i wtedy końcówka imperatywu *-y* nie jest akcentowana, np. *v'yjdy*, ale: *idy*, *vüđ'y*, *v'yjmy*, ale: *pryjmy*.

<sup>19</sup> I. Ihnatiuk: *Zamitky pro ukrajinśki howirky na Pidlaszezi*. „Nasza Kultura”, nr 6 (14), Warszawa 1959, s. 13.

<sup>20</sup> I. Ohijenko: *Ukrajinśkyj literaturnyj naholos*. Winnipeg 1952, ss. 166—167.

W wypadku, gdy to \*-i stało po samogłosce, mamy dziś w rozkazniku -i, np. *šuk'aï, lyh'aï, fstav'aï, vybr'aï, ne fstyd'aï's'a, zmyt'uï's'a, ne škod'aï, pryruhl'uï*.

Końcówka 2. osoby *sg* rozkaznika -i może zaniknąć, np. *s'ieđ, dust'añ, ieđ, poz'yč, chođ, zlap*. Zanik tej końcówki obejmuje znacznie większą ilość czasowników niż w języku ogólnoukraińskim. Fakt, że końcowe -y bywa zawsze pod akcentem, nasuwa przypuszczenie, iż zanik tej końcówki związany jest z miejscem akcentu wyrazowego.

Końcówką 1. osoby *pl.* imperatywu jest -mo, końcówką zaś 2. osoby *pl.* — -te, różne jednak są losy spółki kończącej temat -i- oraz -ě. Spółka \*-i- zachowana jest w postaci -i- w czasownikach, gdzie to \*-i- następowало po samogłosce, np. *šuk'aïmo, fstav'aïmo, sl'uχaïmo; šuk'aïte lyh'aïta, kr'aïte, vybr'aïte, v'iešaïte*.

W pozostałych czasownikach dawnej koniugacji na -e- imperatywna spółka \*-ě- zachowana jest w postaci dyftongu -ie- lub monoftongu -'e-, np. *nes'iemo, voz'm'iemo, začez'emo; nes'iete, skaž'iete, sp'iete*.

W czasownikach dawnej koniugacji na -i- imperatywna spółka -i- została zastąpiona analogicznie do koniugacji na -e- spółką \*-ě-, której kontynuacją jest dyftong płaski, np. *rob'iemo, chođ'iemo, rob'iete, chođ'iete*. Charakterystyczną tutaj rzeczą jest zachowany zawsze akcent na spółce, kontynuancie str. -ě-, kiedy akcent pada na dalszą sylabę tematu, spółka ta wypada, np. *pol'oźmo, χ'ođmo || chođ'iemo, zakl'ičte, pov'ies'te, zl'apte, odr'iešte, χotte || chođ'iete*.

Dla osób 1. *sing.*, 3. *sing.* i 3. *pl.* formy imperatywu złożone są z partykuły *nex* (= niech) i formy czasu teraźniejszego odpowiedniego czasownika, np. *neh zob'aču, nex χto skaže, nex tag b'uđe, neh vđ'aryt, nex nas roz'l'učuūt*.

## WNIOSEK KOŃCOWY

Przedstawiony tu system fleksyjny ukraińskiej gwary Kodeńca reprezentuje całą tzw. gwarę „*chmacką*”, która wchodzi w skład ukraińskich gwar północno-zachodnich, znanych ze swojej archaiczności w stosunku do ukraińskiego języka literackiego. System fleksyjny gwary kodenieckiej (i w ogóle: *chmackiej*) kontynuuje fleksję staroruską z tymi zmianami, jakie zaszły w języku ogólnoukraińskim w ciągu wieków. W niektórych jednak wypadkach rozwój fleksji tej gwary poszedł własnymi drogami, niekiedy widać w rozwoju fleksji gwary kodenieckiej pośredni wpływ sąsiadującego i powszechnie znanego na tym terenie języka polskiego na zachowanie czy też ukształtowanie się pewnych końcówek.

## РЕЗЮМЕ

В настоящей статье автор рассматривает окончания при склонении имен существительных и прилагательных, местоимений, а также при спряжении глаголов в одном из украинских подляских говоров на примере с. Кодэнец, Парчевского уезда (повята), люблинского воеводства. Говор этого села входит в состав так называемого „хмацкого говора” (от не встречающихся в других украинских языковых районах окончаний 1 лица множ. числа, прошедшего времени — „хмо”, например ходылихмо, давалихмо ||мы ходыли, мы давали).

Флексия коденьского говора является фактически продолжением системы окончаний староукраинского языка, в некоторых случаях она очень архаическа, например, имя существительное среднего рода типа *вэсиеле* (в сравнении с общеукраинским *весілля*), именительный падеж единств. числа *маты*, родит. падеж единств. числа — *матэр*, прош. время типа *ходылисьмо ходылихмо*, повелительное наклонение типа *нэсемо, нэсете* и т. п.

В некоторых случаях наблюдается влияние польского языка на развитие и прежде всего на сохранение некоторых окончаний, напр. на формы прилагательных муж. рода в именит. падеже, единств. числа — *добры, чисты* (в сравнении с общеукраинским — *добрий, чистый*), на глагольные формы прошедшего времени типа *казавэм, стоявэсь, поехалам, нэслась*.

На развитие окончаний коденецкого говора влияет, по мнению автора, также место ударения в слове. Наиболее ярко это проявляется в окончаниях именит. и винит. падежей единств. числа прилагательных жен. и средн. рода, а также именит. множ. числа всех прилагательных (старые полные формы сохраняются только под ударением, новые всегда кратки вне ударения). Влияние места ударений на развитие окончаний наблюдается также в повелительном наклонении глаголов (суффикс, являющийся продолжением старых *-i-* или *-e-* сохраняется только под ударением).

## RÉSUMÉ

L'auteur de cet article s'occupe des désinences flexionnelles de la déclinaison des substantifs, adjectifs et pronoms et de la conjugaison des verbes dans l'un des dialectes ukrainiens — celui du village Kodeniec du district de Parzew. Les habitants de ce village parlent le „dialecte chmacki” (cette dénomination provient de la désinence de la 1<sup>e</sup> pers. pl. de l'imparfait *-xmo*, p. ex. *χodyliχmo, daváliχmo* (nous marchions, nous donnions), appartenant aux dialectes nord-ukrainiens.

La flexion du dialecte en question continue en principe l'état de l'ancien dialecte ukrainien. Dans certains cas elle est très archaïque, p. ex. les substantifs neutres du type *vesiële* (à côté de l'ukrainien litté-

raire *vesilla*), nom. sing. *maty*, gen. sing. *mater*, praeteritum du type *χodylišmo* || *χodyliχmo*, imperativa du type *nesiemo*, *nesiete*, etc.

Dans certains cas nous y voyons l'influence intermédiaire de la langue polonaise qui est généralement connue dans cette région. Cette influence s'exerce sur le développement et surtout sur la conservation de certaines désinences, p. ex. les formes doubles des adjectifs nom. sing. masc. en -y: *dobry*, *čysty* (à côté de l'ukr. litt. *dobryj*, *čystyj*), les formes verbales du praeteritum du type *kazávem*, *stoiáves*, *poiexalam*, *viezlas'*.

À notre avis, aussi la place de l'accent polonais dans le mot exerce son influence sur le développement des désinences flexionnelles du dialecte de Kodeniec. Cela se fait voir le plus clairement aux désinences nom. et acc. sg. des adjectifs féminins et neutres et nom. pl. de tous les adjectifs (les anciennes formes non-contractées se conservent uniquement sous l'accent, les nouvelles formes contractées sont toujours en position inaccentuée). L'influence de l'accent dans le mot sur le développement des désinences flexionnelles se voit aussi à l'impératif des verbes (l'ancien \*-i- ou \*-ě-, qui précède les désinences, se conserve uniquement sous l'accent).

---



---

Papier druk. sat. III kl. 80 g.  
Annales UMCS Lublin 1961  
800 egz. OB-7

Format 70×100  
Wrocławska Drukarnia Naukowa  
Manuskrypt otrzymano 13.III.62

Druku 16 strony  
Zam. 568/62  
Druk ukończono X. 1962

---